

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

УДК 94(477)«1941/1945»:069.5

© **Наталія ГАМАРНИК**

ГУМАНІТАРНИЙ МУЗЕЙНИЙ ПРОЕКТ «РОДИННА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ». ПІДСУМКИ 2012 РОКУ

Підбито перші підсумки гуманітарного проекту Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років «Родинна пам'ять про війну». Проаналізовано надіслані матеріали, які поповнять фондову колекцію музею і стануть джерелом для подальшого дослідження історії війни.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років, музейний проект, родинна пам'ять, спогади.

У березні 2012 р. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років» започаткував гуманітарний музейний проект «Родинна пам'ять про війну», спрямований на персоніфікацію воєнної історії, фіксацію та збереження родинної пам'яті про війну, відтворення мікроісторій Другої світової війни; а також на посилення інтересу кожної людини до історії власного роду та збереження джерел, що свідчать про внутрішній світ людини, її самовідчуття в екстремальних умовах воєнного буття.

За час анонсування та популяризації музейного проекту в березні-квітні 2012 р. інформацію про нього було опубліковано на інтернет-порталах «Музейний простір» та «Географічний портал», у газетах «2000», «День», «Україна молода», «Пенсійний кур'єр», журналах «Камуфляж» та «Країна знань», повідомлення прозвучало по радіо «Голос Києва». Ініціюючи проект, науковці Меморіального комплексу сподівалися на реалізацію зворотного зв'язку, своєрідне музейне «відлуння», і вони не помилилися. Упродовж цього часу на адресу музею надходили листи з різних регіонів України: Києва та Київщини, Донеччини, Житомирщини, Луганщини, Одещини, Полтавщини, Харківщини, Херсонщини та інших регіонів, нас почули і за межами України – у Росії та США. У листах – хвилюючі розповіді про війну в долі родин, нащадки ветеранів Великої Вітчизняної війни передали на зберігання до музею реліквії із сімейних архівів: фото, документи (червоноармійські книжки, подяки ВГК, фронтові листи, посвідчення до нагород тощо).

Загалом упродовж 2012 р. на проект відгукнулося близько 60 родин. На електронну адресу музею надійшли фотодокументи та розповіді про війну і долі

родин Євгенії Михайлової зі Львова – доньки військового авіатехніка Д.А. Крейна; Ольги Алеєксеєвої з Києва – онуки учасника радянсько-фінляндської та Великої Вітчизняної воєн Г.Л. Диренка (його матеріали зберігаються у фондах Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років [1]); Наталії Мозговенко з міста Докучаєвська Донецької області – правнучки учасника Великої Вітчизняної війни М.І. Кашенця; Тамари Коленко з Одеси – онуки учасника війни Д.І. Коленка.

Історію родини розповів Олександр Білоусенко із Запорізької області: «Мій батько – Федір Олексійович, маючи, як механізатор, бронь від призову в армію, у 1941 р. збирав урожай, готував техніку до евакуації, а тому, у відповідності з умовами, які склалися на початку війни (безладні відступи підрозділів Червоної армії, їх оточення), до 1943 р. знаходився на окупованій німцями території. 21 вересня 1943 р. був призваний військовою частиною до армії...»[4] У 1944 р. Ф.О. Білоусенко був поранений, після вилікування повернувся на фронт. Розповіді батька про страшні випробування в роки війни назавжди закарбувалися в пам'яті сина: «...Окопи, життя в бліндажах, холод, голод, антисанітарія, атаки, нічні походи в розвідку, форсування Дніпра, та ще й в умовах зими. На його очах гинули молоді необстріляні молодші лейтенанти, друзі, товариші і побратими... Згадуючи той день, коли полк під обстрілом німецької артилерії робив спроби здолати Дніпро, батько завжди наголошував, що був за крок від смерті. «Підручні» засоби, а це плоти, човни, заповнені людьми і технікою, злітали в повітря, тонули, на очах у тих, хто «ішов» слідом. І коли, виконуючи команду «Взвод Білоусенка на посадку», перехрестившись рушив до плоту, почув ще одну команду «Відставити!» Як з'ясувалося, на виручку піхоті прибув дивізіон «Катюш», який «обробив» ворожі позиції і дозволив з меншими втратами дістатися до правого берега ріки...»[5]. У цих боях Федір Олексійович удруге був тяжко поранений. «Завжди з вдячністю згадував медичну сестру, яка за допомогою навченого собаки, на дюралевих «саночках» витягла його, безпомічного від поранення і втраченої крові, з рівної, як стіл, місцини, що прострілювалася німцями, – розповідає далі син. – Ця відважна дівчина врятувала нашого батька від смерті...»[6]. Брала участь у бойових діях й інші представники роду Білоусенків. На фронті загинув брат Федора Олексійовича – Микита та двоюрідний брат автора листа – Іван Якович Юрченко. Понад добрий десяток лише близьких родичів цієї родини воювало на різних фронтах. Загалом надісланий матеріал із впевненістю можна назвати глибоким дослідженням Олександра Білоусенка – члена Національної спілки журналістів України, який розповідає про війну в історії роду аж до четвертого коліна! «Віддавали і в майбутньому, переконаний, будуть віддавати свій священний борг Батьківщині й інші покоління представників мого роду», – так він завершує свою родинну історію [7].

Про дідуся та бабусю написав Сергій Тютюнник із Луганська: «...У 1943 р. молодий танкіст Григорій Тютюнник пішов на фронт. У складі 3-ї танкової бригади брав участь у визволенні Угорщини та Австрії. Бої про Будапешт і донині приходять у сні... Пам'ятає солдат і хвилини відпочинку, коли збиралися бійці, і разом звучала пісня... Слухаючи, кожен думав про перемогу, про дім, про кохану. А наш Григорій згадував свою Клавочку. Вірив солдат, що, коли прийде перемога, повернеться він додому, зустрине

свою кохану, і все у них буде добре. Так і сталося. Григорій Тютюнник пройшов війну, був нагороджений орденами Вітчизняної війни, медалями «За відвагу», «За бойові заслуги», «За взяття Будапешта». Клавдія Григорівна дочекалася свого Григорія... У 2012 р. – 65 років подружнього життя... Вони навчилися розуміти один одного без слів, тому що в них за плечима дорога – дорога довжиною в життя...»[23].

Сімейну історію, яка завершилася нещодавно, а розпочалася ще в роки війни, розповіла правнучка ветерана Валерія Абрашитова з Харкова: «На початку ХХ ст. жила родина Котельникових: мати, батько, двоє синів (Олексій та Віктор) і донька Ганна. Працювали, вчилися, але тут грянув 1941 рік! Старший син Олексій пішов до армії. Через деякий час, додавши собі 2 роки, пішов до лав армії і молодший – Віктор. Олексій командував артилерійським полком... За бойові дії був нагороджений шістьма орденами і п'ятьма медалями. Молодший син Віктор... в далекому 1943 році загинув у палаючому танку, визволяючи Ленінград. Був йому 21 рік. За документами Віктор спочатку вважався як «пропалий безвісти», згодом рукою командира написано: «помер 18.07.43» [3]. Усе своє свідоме життя Олексій розшукував могилу молодшого брата. Пошук тривав до 2011 р., коли стало відоме місце поховання – Кондуя, Тосненський район, Ленінградська область, а рідні змогли відвідати могилу Віктора Котельникова.

За час дії проекту зібрано 27 комплексів музейних предметів, що посядуть гідне місце у фондовій колекції Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років. Це, зокрема, матеріали А.О. Андарала з Чернігівщини, П.П. Костенка з Донеччини, М.І. Лободи, Ю.О. Ляшенка та П.М. Смакоти з Київщини, С.Д. Рябошлика та М.О. Хоменка з Києва та інших. Звернемося до деяких з них.

Дізнавшись про проект «Родинна пам'ять про війну», Вадим Скоп із Києва вирішив передати документ, який зберігався в архіві його батька. Науковцями музею було встановлено, що «Особистий рахунок знищених гітлерівців і техніки», – так називався документ, – належав Герою Радянського Союзу старшині В.І. Медведєву – снайперу, на рахунку якого – 331 знищений гітлерівець [2].

Історію родини Героя Радянського Союзу Д. М. Чумака нам повідала його донька, яка нині проживає в Донецьку: «...До війни батько працював на шахті м. Єнакієве, звідки і пішов на фронт. У 44-му 11 липня він загинув у Литві (йому було 30 років)...»[12]. Усе життя дружина Героя зберігала його листи, сповнені безмежного кохання та турботи: «Хочу бути ближчим до тебе, поговорити з тобою... Я тебе більш за життя кохаю... Хочеться хоч хвилинку з тобою побути... Знаю, рідна, що той щасливий день незабаром... Здобудемо перемогу, і я приїду до тебе...»[26]. Тепер ці листи довічно зберігатимуться в музеї.

Буремні роки, які довелося пережити поколінню рідних Людмили Підгорної з Києва, постають із документів та фото, переданих нею на зберігання до музею. Її дід, Степан Фетисов, перед війною працював лісничим. У жовтні 1941 р. був залишений для підпільної роботи та зв'язку з партизанським загonom у смт Свес, що на Сумщині. У березні 1942 р. був заарештований і після нелюдських тортур розстріляний гітлерівцями. Згодом у родину надійшла ще одна страшна звістка – під час оборони Севастополя загинув його 19-річний син – червонофлотець Валентин. Батько

Людмили – Микола Леонтійович Підгорний – учасник важких боїв 41-го, вийшов з оточення та приєднався до Путивльського партизанського загону С.А. Ковпака, який здійснював свій перший рейд до Брянських лісів. В одному з боїв на початку 43-го він загинув. Про це свідчить довідка, видана дружині загиблого, з підтвердженням про нагородження воїна орденом Червоної Зірки. Жорстока війна забрала його брата Івана та трьох двоюрідних братів дружини – Алли Степанівни. «Уклінно дякую музею... за найпочесніше збереження пам'яті про моїх рідних, яких я не пам'ятаю, але все життя ними пишаюся...», – так завершує розповідь про історію свого роду Людмила Миколаївна Підгорна [18].

Незгасним і донині є вогонь пам'яті в родині Дахненків. «Минуло вже понад 30 років, як не стало нашого батька, – пише у листі киянка Ліана Григорівна Дахненко. – Але 17 серпня для нас і досі пам'ятний дорогий день. Щороку ми запалюємо свічку й печемо пиріг з яблуками, який він любив, адже саме 17 серпня 1945-го батько повернувся з війни...»[8]. За плечима Григорія Олександровича Дахненка дві світові війни. У листі з фронту від 12.07.1941 р. він писав: «...Перебуваю зараз недалеко від міст і доріг, стоптаних мною особисто в стару імперіалістичну війну. Якщо повернемо дещо праворуч, то не виключена можливість побувати ще раз у тих місцях і вклонитися могилам товаришів і друзів юних років, які загинули в ту війну...»[9] Про ті роки нагадує фото 1916 р. з родинного архіву. Фондову колекцію поповнило й фото, зроблене в перший післявоєнний день – 9 травня 1945 р. в німецькому містечку Грайфінхагені на Одері, де для Г.О. Дахненка закінчилася війна.

«...Коли батько йшов на війну, то забув шапку й мусив вертатися, – продовжує розповідь його донька. – Сусіди зітхали: «Погана прикмета». На щастя, вона не справдилася. А батько пояснив це так: «Бо у мене був оберіг»...». Таким оберегом стала фотокартка доньки, яку він зберігав усю війну. Щороку 11 квітня Григорій Дахненко записував на фото: «Сьогодні твого народження день. Живи і будь здорова. Вір, як і я вірю, у можливість нашої зустрічі...»[10]. Звертання повторювалося з року в рік, змінювалося лише місце перебування: 1942 р. – Белгородський напрям; 1943 р. – Сталінград; 1944 р. – Білоруський фронт; 1945р. – Померанія.

Дві світові війни випало й на долю Захарія Зотовича Остапенка. Про це нам розповіла його донька, киянка Елеонора Захарівна Коваль. В передвоєнні 30-ті рр. З.З. Остапенко працював інспектором обласного відділу народної освіти, у 1934 р. – нагороджений грамотою ударника другої п'ятирічки за виконання навчальних планів. Останні роки перед війною він викладав українську мову та літературу в артилерійському училищі, звідки в неповні 50 років пішов на фронт і не повернувся. У пам'ять про батька Елеонора Захарівна понад 70 років зберігала в родинному архіві його листи, датовані трагічним 41-м [17]. Щороку 19 вересня, у день народження батька, ці листи перечитували всією родиною. «...І в День Перемоги, і в День його народження хочеться кричати у Всесвіт: «Тату, я люблю тебе і пам'ятаю, дякую за все, чому встиг мене навчити, стараюсь передати це своїм дітям...» – такою, ще й донині не загоєною раною, для Елеонори Захарівни є втрата батька [13]. Будь-які спроби встановити місце загибелі та поховання Захарія Остапенка ні до чого не призвели – офіційні документи

повідомляють, що місце загибелі «невідоме». «Скільки ж їх ще – тих, повернення яких чекали роками і навіть зараз, через десятки років, сподіваються ще хоч на яку-небудь звістку про обставини їх загибелі, про яку залишився лише папірець з повідомленням...» – так завершує свою розповідь донька загиблого [14]. Думається, що подібна родинна пам'ять закарбована не лише у сімейних анналах, а й у генетичному коді нації.

Певні штрихи до відтворення подій, побутових умов, настроїв і психології людей тієї героїчної і трагічної епохи додає історія родини Рудих, яку розповіла киянка Тетяна Петрівна Руда. Її батько – Петро Євдокимович – у роки Великої Вітчизняної обіймав посаду голови облплану та заступника голови облвиконкому щойно створеної Ульяновської області. Мати – Крутикова Ніна Євгенівна, нині – вчений-філолог із всесвітньо відомим ім'ям, член-кореспондент НАН України, у буремні роки війни в евакуації була викладачем російської літератури в Семипалатинському державному казахському педагогічному університеті, старшим науковим співробітником Інституту літератури АН УРСР в м. Ульяновськ. Найбільша цінність сім'ї – це листування батьків 1941–1944 рр. Листи сповнені почуттям кохання, надій на повернення додому та роздумів щодо подальших планів. У січні 1942 р. у листі до дружини Петро Євдокимович пише: «...Коли буде звільнено Харків – ми переїдемо туди... Будемо разом працювати над відновленням господарства та культурного життя у визволених місцях. Враховую в даному випадку... і твоє велике бажання... якнайшвидше бути в рідних місцях і однією з перших працювати над відновленням життя радянського...» [19].

Хвилюючи родинну історію розповів Іван Дмитрович Улітов із Черкащини, який відгукнувся на музейний проект. Останній щасливий день для сім'ї в повному складі, а це було 31 грудня 1940 р., він згадує так: «Надворі холодно, мороз, кругом кучугури білого снігу, що іскриться в променях червоного сонця, яке сідає за стіну сонця... На столах розставлені різні страви, приготовлені в печі: картопля, капуста, борщ з білими сушеними грибами, гарбузова та пшоняна каші, вироби з молока... білі пиріжки з гарбузом, квасолею, маком... На окремому столику грає патефон, із платівки лунає голос то Оксани Петрусенко «...І спать мені не хочеться», то Івана Козловського «Дивлюсь я на небо»... Батько запрошує всіх сідати за столи... А вже через тиждень брат Микола поїхав на військову службу, Анатолій пішов на навчання в Черкаси, Володя в школу, батько щоденно працював у колгоспі, а я вилежувався на печі і старався осилити «Буквар» зі Сталіним на першій сторінці. А вже менше ніж за півроку розпочалася війна, яка навіки розлучила рідних, зламала їх долі...» [24]. На початку липня в діючу армію пішов батько великої родини, який під Смоленськом потрапив у оточення, потім у полон, пройшов пекло концтаборів, закінчив війну в Німеччині. Згодом брат Микола, який потрапив у полон під Уманню, утік, у 44-му знову був мобілізований до діючої армії та загинув, визволяючи Молдавію. На щастя, Анатолій повернувся з війни живим.

Іван Дмитрович простежив історію родини Чванилів, де з війни не повернулося два брати його дружини – Андрій, який зник безвісти в 1944 р., та Іван, який загинув у лютому 1945 р. У родинних архівах збереглися фото, документи воєнного часу та фронтові листи. Тепер вони поповнили фондову колекцію музею.

Значну частину надісланих матеріалів складають спогади очевидців подій минулої війни. Ще в роки Другої світової війни історики відзначили унікальність спогадів не лише учасників бойових дій, воєначальників, а й пересічних громадян, які були свідками боїв з оборони й визволення районів, де вони мешкали, а також нацистського окупаційного режиму.

Перші дні Великої Вітчизняної війни та окупація різних регіонів України постають зі спогадів Кисельчук Глафіри Іванівни з Житомира, Коваль Елеонори Захарівни з Києва, Кузьмичової Людмили Миколаївни з Донецької області, Проценко Клавдії Арсентівни з Харківщини та Кондратовича Григорія Івановича з Київщини. Останній так згадує прихід війни в село Росава Миронівського району: «...Першу загрозу відчували, коли батька відправили переганяти стадо корів за Дніпро. Проїшов місяць, а від нього не було жодних звісток. Вночі хтось підпалив дерев'яний клуб... Минуло кілька днів, і в нашому саду з'явилися перші наші солдати. Вони чомусь навіть не рили окопів, мирно лежали на шинелях у саду. Озброєні були гвинтівками ще царських часів. Ні артилерії, ні кулеметів я не бачив...» [16].

Як кадри з кінохроніки зафіксувалися події початку війни у пам'яті вже згаданого нами Івана Дмитровича Улітова, хоч і було йому на той час усього шість років: «17 числа 8 місяця 41 р. дуже низько над селом вперше пролетів німецький літак, з якого посипалися невеличкі бомби, а потім льотчик, вишкіривши зуби, обстріляв та скинув бомби на стадо корів, що випасалися біля балки за селом... Справжнє «щасливе дитинство», що тривало досить довго, розпочалося зі сходом сонця 19 серпня, коли німці декількома колонами, що рухалися із району Броди, окупували Дубіївку [Черкаської області] без жодного обстрілу...» [25].

Окупований Київ зафіксовано у спогадах Елеонори Захарівни Коваль 1930 р.н.: «...Голод на початок листопада [1941 р.] став звичним почуттям. Магазили відкривалися, але виключно для фольксдойчів – німецьких сімей, які жили в Києві ще й до війни. У мами була приятелька німкеня, яка запропонувала свою допомогу, але мама категорично відмовилася... Ми трималися тільки на тому, що вдавалося виміняти у селян на ринку, і це був єдиний варіант. На початок грудня з будинку всі речі, що мали ринкову цінність, було винесено, виміняно і з'їдено. Навіть нові тюлеві штори виміняли на пляшку олії. Грудень був дуже холодним, і голод відчувався особливо гостро... Для обміну вже фактично нічого не залишалося, але я вперто ходила на базар, сподіваючись на щось. І раптом чую, як якась жінка цікавиться ялинковими іграшками. Готова була обіймати й цілувати її, стала просити почекати, поки збігаю додому за іграшками. Вона дочекалася мене, а я натомість отримала торбинку з картоплею, яку несла, як скарб...»

Напередодні Нового року я привезла ще й знайдену в лісі маленьку сосну (близько 1 м), яку хтось зрубав і чомусь не взяв. Звичайно, доставка "трофея" коштувала зусиль, снігу було багато, але дуже хотілося свята. У нас залишалася тільки одна картоплина, і ми вирішили повісити її на ялинку, на саму верхівку. Ялинку прикрасили клаптиками вати, і мені здавалося, що красивіше не буває...Вранці ми цю картоплину відварили і влаштували святковий сніданок. А я і зараз непомітно підкладаю картоплину під ялинку...

Так починався 1942-й рік ...» [15].

Події воєнної доби в спогадах очевидців охоплюють і примусову працю в Німеччині. На адресу музею надійшли свідчення Опанаса Петровича Ткаченка з Полтавської області. Він згадує: «Як нас везли? Гарбами доправили нас поліцаї на залізничну станцію Глобине, посадили у вагони, так звані «телятники», і, як худобу, повезли на захід. Дорогою не годували. Кожен з собою брав по добрій торбині сухарів, сало та інші продукти, от це і їли. У Польщі пройшли санобробку – всіх перекупали, постригли. Поляки до нас ставилися як до бидла – штовхали прикладами у плечі, били нагаями... Погрузилися ми у вагони і так доїхали до австрійського міста Інсбрука... Вишикували нас у колону і погнали до табору. Я був у хромових чоботах, під піджаком вишита українська сорочка, а на голові смушева шапка-чумарка. Чув, як перехожі показували на мене пальцями і говорили: «Дивись, козак, козак!» [21]. О.П. Ткаченко працював на заводі Кренміллера помічником слюсаря: «Працювали тяжко, а годували погано, завжди хотілося їсти. Як ми виживали? Мене, як наймолодшого й худорлявого, одягали у більш-менш пристойний одяг – хто давав піджак, галстук, сорочку чи черевики. На колючий дріт, який був завжди під струмом, накидали матрац і мене перекидали через огорожу. Я їхав у другий кінець міста до Наталі Кухаренко [двоюрідна сестра Опанаса Ткаченка, яка була на примусових роботах в Інсбруку], набирав їжі і повертався до табору. Їли всі, хто щось давав з одягу, або допомагав перебраться у місто і назад...»[22].

Надя Квадриціус із Херсонської області розповіла історію своєї родини та надіслала спогади прабабусі Одарки Олександрівни Копиці 1919 р.н., яка також була остарбайтером [11].

Спогадами свого батька про Другу світову війну, зокрема про перебування в полоні, поділилася Людмила Таран із Києва. «Батька готували до боїв на Ленінградському фронті, але він обморозив ноги і таким чином у 1941 р. на фронт він не потрапив. Врешті 1942 р. повернувся до рідного села на Київщині, де й потрапив у полон...», – розповідає донька [20]. А далі – історія, викладена від імені самого Василя Тарана (1925 р.н.): «...Привезли до Перемишля — це був пересильний пункт, там були триповерхові нари, списані, як і стіни, вигнанцями з Росії, Білорусі, України. Там нас тримали декілька днів, «обслуговували» переважно поляки, які ходили з батогами... Згодом посадили нас у німецький ешелон і повезли далі. Прибули до Дрездена. Прогнали по місту, що було зруйноване американськими бомбардувальниками... Годували нас тричі на день однією і тією самою "стравою" — суп із брукви та двісті грамів хліба із суржика. Ми хронічно були голодними, і це змушувало нас красти усе, що можна було вкрасти хоч на якусь поживу, часто ризикуючи при цьому життям. Мені й нині страшно, коли пригадаю: якось я обрізав натуральну шкіру на трьох кріслах у поштовому вагоні, а потім віддав її полоненому чехові. Він натомість віддав мені буханку хліба з тміном — наче досі пам'ятаю його смак. А якби мене піймали тоді у тих вагонах — була б петля...». Перебування у полоні В. Таран використав як своєрідну школу життя, узагальнюючи факти, порівнюючи реалії фашистської Німеччини та передвоєнного Радянського Союзу: «...Я спостережливий за природою, і,

перебуваючи в Німеччині, зрозумів: гітлеризм і сталінізм мало чим відрізнялися один від одного...» [34].

Вадим Настасюк з Одеси надіслав спогади свого батька Анатолія Іларіоновича Настасюка (1926 р.н.), про які хотілося б розповісти детальніше. Матеріал охоплює добу румунсько-німецької окупації Одеси та спомини про участь у бойових діях 1944 – 1945 рр. Перший день війни в Одесі згадує так: «Неділя, 22 червня. Війна. Люди збираються біля квадратних вуличних рупорів радіо, потім біжать скуповувати все, що ще можливо купити, адже багато хто пам'ятає громадянську війну. Наш магазин «Церабкоп» розтягнули миттєво. Залишилася лише кава з жолудів. Оголошена загальна мобілізація чоловіків до п'ятдесяти років...» [27]. Уже 16 жовтня до міста увійшли окупанти: «...Напередодні, 15 жовтня, було безвладдя. Розбивали вітрини, грабували все...Всіх чоловіків румуни зігнали до скверу напроти нашого будинку. Там тоді були вириті щілини для переховування під час бомбардування, згодом їх приготували в якості окопів для вуличних боїв...Часто на базарі проводились облави, захоплених людей відправляли на дамбу...». У пам'яті шістнадцятирічного Анатолія залишився приїзд до Одеси румунського короля Міхая I: «...Король – молода людина років двадцяти. Затягнутий у корсет та військовий мундир, у великому військовому кашкеті. Королева – висока жінка, вся в білому, з великим намистом на шиї. На поважній відстані йшов міський голова Пинтя та прислуга. Король і королева пройшлись базаром і навіть щось купили...»[28]. А далі згадує: «...У 1942 р. почали відкривати церкви, кінотеатри. Український театр перейменували на Румунську оперу, собор на Пушкінській почали називати кафедральним, у храмі – нетлінні мощі Гаврила Афонського. У січні 1943 р. храм намагалися підірвати, коли там перебувала королева-мати Єлена та Антонеску...»[29].

10 квітня 1944 р. Одесу визволили, а 10 травня червоноармійця А.І. Настасюка мобілізували на довгі десять років. «Про війну писати важко, але потрібно. Без барабанного бою, без неправдивого пафосу... Хочу написати, що бачив на тій війні, що особисто відчув, будучи солдатом – так би мовити, погляд зсередини переможної армії. Офіціозу вистачає й так...», – такими словами розпочинає свою розповідь про новий етап у житті Анатолій Настасюк [30]. Наводимо декілька епізодів фронтового життя 1945 р.: « 20 січня подія: перейшли кордон біля промерзлої річки Оржиця. 23 січня зайняли вихідні позиції для наступу. У всіх хороший настрій, ми вже в Німеччині. Багато кореспондентів, операторів, фотокорів. О 6-й ранку могутня артпідготовка... Як бісики з пляшки, на бруствер вистрибують політруки з червоними прапорами. В картинних позах: «За Батьківщину! За Сталіна! Вперед!» Клацають фотоапарати: історичний момент! Бути їм всім з орденами... Вже березень. Під ногами сніг та бруд, але не такий, як у нас, чорний: пісок і глина. Попереду місто Кенігсберг. Важка новина: біля міста Мельзак у розташуванні нашого 40-го корпусу вбитий командувач фронту генерал Черняхівський. Єдиний снаряд упав поруч з «Віллісом» командувача: в машині було п'ятеро, четверо не були навіть поранені. Не хочеш, а повіриш в долю!...»[31]. Під час наступу радянських військ у березні 1945 р. А.І. Настасюк був поранений: «...Прийшов до тями, перша думка: вбили. Щупаю голову – як не своя... намагаюсь вилізти... Ні жаху,

ні страху не відчуваю, повна байдужість до себе і оточуючого світу. Тягну забруднену рацію по землі, вона «секретна» – за її втрату розстріл... Нарешті пощастило, знайшов своїх, допомогли донести рацію... Вночі підводи підбирають поранених і вбитих... Нарешті намети медсанбату...»[32]. Зафіксувався в пам'яті і День Перемоги: «...Вранці 9 травня дізнались про капітуляцію Німеччини. Обійми з незнайомими, поцілунки і навіть сльози: кінець війні, дожили, вціліли. Весь день і наступну ніч – ракети, стрільба у повітря. Гуркіт стоїть всю ніч. Ранок. Але що це? Розриви снарядів і гранат: знову війна? Якесь угруповання німців проривається на Ельбу до американців. Знову вбиті, поранені, і все після перемоги. Як жаль!...»[33].

Отже, як бачимо, спогади відображають перш за все індивідуальний погляд оповідача на певні історичні події та наближають нас до розуміння думок та почуттів, мотивів тих чи інших дій та вчинків пересічної людини того часу.

За підсумками музейного гуманітарного проекту «Родинна пам'ять про війну» за 2012 р. було зібрано понад 160 музейних предметів, на основі яких було створено три виставки: «Проект «Родинна пам'ять про війну». Перші відгуки»; «І в пам'яті нашій живуть...»; «Родинна пам'ять про війну»: Мить історії». Наразі триває процес наукової обробки отриманих матеріалів. Музейна колекція поповнилася цікавими родинними історіями про війну. Вони досліджуються з метою підготовки майбутнього видання.

Гуманітарний музейний проект триває.

Джерела та література:

1. *Генеральний каталог. – Диренко Г.А. // Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» (далі – Фонди, Книга реєстрації поштової кореспонденції, архів науково-дослідного відділу) МКНМІВВВ.*
2. *Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. Т. 2. – М.: Воениздат, 1988. – С. 64.*
3. *Лист Абрашитової В.А. від 06.-4.2012 р. // Вхідна електронна кореспонденція МКНМІВВВ.*
4. *Лист Білоусенка О.Ф. від 08.05.2012 р. // Вхідна електронна кореспонденція МКНМІВВВ.*
5. *Лист Білоусенка О.Ф. від 08.05.2012 р. // Вхідна електронна кореспонденція МКНМІВВВ.*
6. *Там само.*
7. *Там само.*
8. *Лист Дахненко Л.Г. // Архів науково-дослідного відділу з теми «Початок Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Бойові дії 1941-1942 років на німецько-радянському фронті» МКНМІВВВ.*
9. *Лист Дахненко Г.О. // Там само.*
10. *Лист Дахненко Г.О. // Там само.*
11. *Лист Квадриціус Н.С. // Вхідна електронна кореспонденція МКНМІВВВ.*

12. Лист Кирилюк Л.Д. та Борисової Н.Д. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-254212. – Д-60086.
13. Лист Коваль Е.З. // Архів науково-дослідного відділу з теми «Початок Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Бойові дії 1941-1942 років на німецько-радянському фронті» МКНМІВВВ.
14. Лист Коваль Е.З. // Там само.
15. Лист Коваль Е.З. // Там само.
16. Лист Кондратовича Г.І. // Вхідна електронна кореспонденція МКНМІВВВ.
17. Лист Остапенка З.З. // Архів науково-дослідного відділу з теми «Початок Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Бойові дії 1941-1942 років на німецько-радянському фронті» МКНМІВВВ.
18. Лист Підгорної Л.М. // Там само.
19. Лист Рудого П.Є. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-254922. – Д-60534.
20. Лист Таран Л.В. // Вхідна електронна кореспонденція МКНМІВВВ.
21. Лист Ткаченка П.О. // Там само.
22. Лист Ткаченка П.О. // Там само.
23. Лист Тютюнника С.В. від 20.04.2012 р. // Там само.
24. Лист Улітова І.Д. В/х № 638 від 12.06.2012 р. // Книга реєстрації поштової кореспонденції МКНМІВВВ.
25. Лист Улітова І.Д. В/х № 638 від 12.06.2012 р. // Там само.
26. Лист Чумака Д.М. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-254210. – Д-60084.
27. Спогади Настасюка А.І. // Архів науково-дослідного відділу з теми «Початок Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Бойові дії 1941-1942 років на німецько-радянському фронті» МКНМІВВВ.
28. Спогади Настасюка А.І. // Там само.
29. Там само.
30. Там само.
31. Там само.
32. Там само.
33. Там само.
34. Спогади Тарана В. // Архів науково-дослідного відділу з теми «Початок Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Бойові дії 1941-1942 років на німецько-радянському фронті» МКНМІВВВ.

© **Наталія ГАМАРНИК**

ГУМАНИТАРНИЙ МУЗЕЙНИЙ ПРОЕКТ «ПАМ'ЯТЬ О ВОЙНЕ В ИСТОРИИ МОЕЙ СЕМЬИ»

Подведены первые итоги работы гуманитарного проекта Национального музея истории Великой Отечественной войны 1941-1945 годов «Память о войне в истории моей семьи». Проанализированы присланные материалы, которые пополняют

фондовую коллекцию музея и станут источником дальнейшего изучения истории войны.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941-1945 годов, музейный проект, семейная память, воспоминания.

© **Nataliya GAMARNYK**

HUMANITARIAN MUSEUM PROJECT «FAMILY MEMORIES ABOUT THE WAR» 2012 ANNUAL CONCLUSIONS

First results of the humanitarian project of the national museum of the history of the Great Patriotic war of 1941-1945 have been revealed. The set of sent materials has been analyzed. They will enrich the collection of the museum and will become the source of further researches of the war.

Key words: *Great Patriotic war, The national museum of the history of the Great Patriotic war of 1941-1945, museum project, family memory, memoirs.*